

H. Soly, A. K. L. Thijs, ed., *Minderheden in West-Europese steden (16de-20ste eeuw). Minorities in Western European cities (sixteenth-twentieth centuries)* (Belgisch historisch instituut te Rome. Bibliotheek XXXIV; Brussel, Rome: Belgisch historisch instituut, 1995, 246 blz., ISBN 90 74461 11 5).

In het kader van Antwerpen '93 organiseerden de secties geschiedenis van VUB en UFSIA en de vzw. Antwerpen 93 een colloquium over minderheden in West-Europese steden van de zestiende tot de negentiende eeuw. Bij het uitschrijven van hun bijdrage werd de auteurs verzocht aandacht te besteden aan de herkomst van de minderheden, de reden tot migratie, hun sociaal-economische en culturele rol, hun integratie en integratiestrategieën en de reacties van de autochtonen.

De samenstelling van de bundel weerspiegelt vanzelfsprekend de sprekerslijst van het colloquium en deelt aldus alle onvolkomenheden die zich bij de organisatie van een dergelijke manifestatie voordoen. Budgettaire problemen beperken de vervollediging van het deelnemersveld, sprekers blijken net in die periode niet vrij te zijn, etc. Niettemin krijgt de lezer van deze bundel de indruk dat ook nu weer eerst werd uitgegaan van de wetenschappers die zouden moeten deelnemen en dat pas daarna werd gekeken naar wat zij zouden kunnen komen vertellen, terwijl een wetenschappelijk colloquium natuurlijk andersom wordt georganiseerd. Resultaat is een erg onevenwichtige bundel waar de vlag alleszins de lading niet dekt. Maar liefst vijf bijdragen handelen over Antwerpen, aan Brussel wordt wat aandacht besteed, en verder beperkt de geografische omkadering van de studies zich tot de Noordelijke Nederlanden en Noord-Duitsland. Belangrijke immigratielanden uit de Nieuwe Tijd komen niet aan bod. Nochtans werd op dit terrein belangrijk onderzoek verricht. Alleen al voor Spanje kan men bogen op de studies van bijvoorbeeld C. Lange en van het Parijse Centre de Recherche sur l'Espagne des XVIIe et XVIIIe siècles, dat zich zelfs in het bijzonder over het uitsluitingsprobleem van minderheden heeft gebogen. Misschien hebben praktische problemen verhinderd dat deze historici hun verhaal in Antwerpen konden vertellen. Minder begrijpelijk is dat enerzijds de uitgevers vaststellen ('Woord vooraf') dat het onderzoek over minderheden in Vlaanderen nog in de kinderschoenen staat, terwijl anderzijds de weinige Belgische historici die dergelijk onderzoek hebben gevoerd, op het colloquium en in de bundel afwezig waren. Ik denk daarbij aan E. Stols (Zuidnederlanders in Sevilla), J. Everaert (Zuidnederlanders in Cadiz) en B. de Groof (Zuidnederlanders in Rome). Tenzij de keuze van de sprekers natuurlijk is gebeurd volgens een typisch Belgische, weinig wetenschappelijke gewoonte, namelijk met uitsluiting van leden van 'concurrerende' instellingen.

De bundel bevat elf bijdragen. A. Thijs legt in zijn 'Minderheden te Antwerpen (16de-20ste eeuw)' de nadruk op de economische aspecten van inwijking en integratie en herleidt de geroemde Antwerpse tolerantie uit de zestiende eeuw terecht tot een economisch opportunisme. P. Burke ('Hosts and guests. A general view of minorities in the cultural life of Europe') buigt zich in een boeiende maar weinig diepgaande gedachtengang over de invloed die 'gastculturen' op hun gastheren uitoefenden. C. Pooley legt het verband tussen migratie en het ontstaan van etnische minderheden sinds 1850. P. Subacchi ontleedt de aanwezigheid van Italiaanse kooplieden in het zestiende-eeuwse Antwerpen. H. Meeus biedt het boeiende 'Integratie van Zuidnederlandse schrijvers in de Republiek', maar laat de vraag in welke mate ze met hun pen bijdroegen tot de ontwikkeling van een noordelijk superioriteitsgevoel en tot de Zwarte Legende, volledig onbeantwoord. S. de Schaepe drijver stelt dat in het Brussel van de negentiende eeuw gezien de omstandigheden nauwelijks sprake kan zijn van integratie (vgl. *infra*) en bekijkt de buitenlandse aanwezigheid in de stad grotendeels vanuit economisch oogpunt. G. Devos behandelt de positie van Duitse kooplieden in Antwerpen in de negentiende eeuw en schetst

treffend de vijandelijke houding die hun aanwezigheid opriep. R. Hsia schetst de positie van de joden in de Duitse steden tussen 1450 en 1650, terwijl J. Whaley komaf maakt met de mythe van het tolerante Hamburg in de Nieuwe Tijd. G. Marnef duidt de positie van plaatselijke protestantse minderheden in het zestiende-eeuwse Antwerpen, maar vergeet daarbij volledig de uiterst belangrijke inbreng van protestantse immigranten uit Italië en Spanje. L. Saerens, tenslotte, schetst de houding van de Antwerpenaars tegenover de joden tussen de twee wereldoorlogen. De meeste auteurs doen een uitgebreide poging om aan de initiële vraagstelling te beantwoorden, al blijkt dat niet steeds mogelijk te zijn.

Wat de bundel voornamelijk ontbeert, is een degelijke inleiding die de krijtlijnen van het opgenomen onderzoek uiteenzet. Fundamentele kwesties als de afbakening van de begrippen 'vreemdeling' en de evolutie ervan, 'integratie' en integratiemechanismen, worden volledig buiten beschouwing gelaten, en het kan alleszins niet de bedoeling zijn geweest dat elke auteur afzonderlijk over de inhoud van deze begrippen zou nadenken. Een uitgewerkt theoretisch kader, misschien vertrekkend vanuit het nummer 9 uit de *Recueils de la Société Jean Bodin*, gewijd aan 'l'étranger' (Brussel: Librairie Encyclopédique, 1958), dat slechts één auteur schijnt te kennen, zou bovendien op voorhand tegenstrijdigheden in de aanpak van de auteurs hebben kunnen voorkomen. Nu worden religieuze minderheden met elkaar vergeleken zonder oog te hebben voor de fundamentele verschillen tussen bijvoorbeeld joden (geboorte, erfelijk belast met de godsmoord) en calvinisten (keuze). Terwijl het nog te verantwoorden is dat men de vreemdelingen in het zestiende-eeuwse Antwerpen identificeert met de niet-Antwerpenaren (gezien het juridische statuut van de poorter), kan men eenzelfde procédé niet toepassen op het negentiende-eeuwse Brussel. In Brussel vormden de nieuwkomers overigens de meerderheid van de bevolking (60%), wat natuurlijk een andere aanpak van het probleem vereist. Misschien is het evenmin verantwoord de houding tegenover minderheden in de zestiende en de negentiende eeuw met elkaar te vergelijken zonder rekening te houden met het veranderde wereldbeeld dat de Verlichting en 1789 in Europa hebben geïntroduceerd. Maar nogmaals, dit euvel kan niet in de schoenen van de auteurs worden geschoven.

Het denkkader ontbreekt dus volledig. Tevens ware een paragraaf over de typologie van de bronnen, de beschikbaarheid ervan, hun evolutie en de gegevens die ze leveren, wenselijk geweest. Nu wordt in tal van bijdragen verwezen naar registers, lijsten, e. d., die voor de auteur natuurlijk bekend terrein zijn, maar waar de lezer schromelijk in de steek wordt gelaten. Een overzicht van de bestaande literatuur over minderheden, met aandacht vooral voor de buitenlandse historiografie die het thema inderdaad veel eerder ontdekte dan de Belgische, had een dergelijke inleiding kunnen afsluiten.

Samengevat kan men stellen dat de bundel weliswaar op een haastige manier werd geconcipeerd, maar dat de auteurs gelukkig uit de toon vallen en interessante bijdragen hebben afgeleverd. Hun inspanningen gaan echter ten dele verloren bij gebrek aan een allesomvattend perspectief, zodat het boek dan ook niet meer is dan een bundeling van aparte studies.

Werner Thomas

W. Meulenkamp, *Theekoepels en tuinhuisen in de Vechtstreek. Overvloed en welbehagen* (Weesp: Heureka, 1995, 167 blz., f79,-, ISBN 90 6262 362 X).

Dit boek is een nieuwe bewerking van een in 1980 verschenen werk over dit onderwerp, getiteld *Theekoepels en tuinhuisen in de Vechtstreek en 's-Graveland*. In het nieuwe boek is het onderwerp in een breder kader geplaatst, waarbij het accent meer ligt op de sociaal-culturele